

Grunnlovsforslag 31

(2011–2012)

Grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Hallgeir H. Langeland, Per Olaf Lundteigen, Geir Jørgen Bekkevold og Trine Skei Grande

Dokument 12:31 (2011–2012)

Grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Martin Kolberg, Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Hallgeir H. Langeland, Per Olaf Lundteigen, Geir Jørgen Bekkevold og Trine Skei Grande om grunnlovsfesting av økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter

Til Stortinget

Bakgrunn

Undertegnede fremmer med dette forslag om grunnlovsfesting av økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter på bakgrunn av forslaget i Dokument 16 (2011–2012).

Forslaget fremmes av en tverrpolitisk gruppe representanter for å gi Stortinget et bredest mulig vurderingsgrunnlag for behandlingen i neste periode. Det er gitt at ikke alle forslagsstillerne stiller seg bak samtlige paragrafer og/eller alternativer.

Stortingets presidentskap besluttet den 18. juni 2009 å nedsette et utvalg til å utrede og fremme forslag til en begrenset revisjon av Grunnloven med det formål å styrke menneskerettighetenes stilling i nasjonal rett ved å gi sentrale menneskerettigheter grunnlovs rang.

Utvalget ble gitt følgende mandat:

«Stortingets presidentskap oppnevner et utvalg som skal utrede og fremme forslag til en begrenset revisjon av Grunnloven med det mål å styrke menneskerettighetenes stilling i nasjonal rett ved å gi sentrale menneskerettigheter Grunnlovs rang. Utvalgets arbeid inngår som en del av Stortingets forberedelser i anledning Grunnlovens 200-årsjubileum i 2014.

Grunnloven regulerer enkelte grunnleggende menneskerettigheter. Dagens tradisjon med enkeltrevisjoner av bestemmelser gjør at både tema og innfallsvinkel kan virke nokså tilfeldig. For behandling i kommende periode foreligger det flere grunnlovsforslag blant annet om diskriminering, retten til bolig og rett til asyl.

Det er derfor nødvendig å se de ulike grunnlovsbestemmelsene om menneskerettigheter i en sammenheng med tanke på en opprydding i og tilpassing av Grunnloven til dagens forhold. Grunnloven § 110 c lyder: 'Det påligger Statens myndigheter å respektere og sikre menneskerettighetene. Nærmere bestemmelser om gjennomførelsen af Traktater herom fastsættes ved lov.'

Norge har inkorporert en rekke internasjonale menneskerettskonvensjoner i sin lovgivning som i dag har forrang i forhold til annen lovgivning, hvis det er motsetning. Det er derfor viktig at det blir foretatt en prinsipiell og samlet vurdering av menneskerettighetenes plass i Grunnloven, hvor også forholdet til menneskerettslovens forrangsregel og spørsmålet om rettighetene skal kunne påberopes for domstolene, trekkes inn.

Hensikten med gjennomgangen vil være å sikre de allmenngyldige menneskerettsprinsippene i Grunnloven, og ikke få en opplisting av enkeltrettigheter, som naturlig hører hjemme i ordinær lovgivning.

Utvalget vurderer på dette grunnlag hvordan Grunnlovens vern av menneskerettighetene bør utformes.

Det forutsettes at den politiske avtalen som ble inngått mellom de sju partiene på Stortinget 10. april 2008 om staten og Den norske kirke (jf. Innst. S. nr. 287 (2007–2008)) ligger til grunn for utvalgets arbeid.

Forslag til nye bestemmelser skal ta utgangspunkt i norsk grunnlovstradisjon, og dagens grunnlov skal være retningsgivende med hensyn til tekstens omfang, utforming, struktur og inndeling. Utvalget kan foreslå nødvendige redigeringsmessige endringer som følge av de materielle endringer som foreslås.

Utvalgets rapport avgis til Stortingets presidentskap innen 1. januar 2012.»

Som medlemmer i utvalget ble oppnevnt:

Inge Lønning (leder), professor emeritus i teologi ved Universitetet i Oslo og tidligere president i Lagtinget.

Carl I. Hagen, rådgiver og tidligere visepresident i Stortinget.

Jan E. Helgesen, førsteamanuensis i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo.

Hilde Indreberg, høyesterettsdommer.

Kari Nordheim-Larsen, fylkesmann i Telemark.

Pål W. Lorentzen, høyesterettsadvokat, Bergen.

Janne Haaland Matlary, professor i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo.

Kari Nordheim-Larsen erstattet tidligere utvalgsmedlem Grete Faremo etter at Faremo ble utnevnt til forsvarsminister høsten 2009.

Utvalget avga 19. desember 2011 sin rapport til Stortingets presidentskap. Rapporten er trykt som Dokument 16 (2011–2012).

Inndeling av rettigheter

Menneskerettighetsutvalget har vurdert ulike inndelinger av rettigheter.

Menneskerettighetene har i noen sammenhenger vært delt inn i det som gjerne er omtalt som første, andre og tredje generasjons rettigheter, der man kan tenke seg at første generasjons rettigheter er mer sentrale enn øvrige rettigheter. Det har vært vanlig å operere med en slik inndeling som en forklaringsmodell for rettighetenes utvikling, men modellen er vanskelig å forene med FN's forutsetning om at rettighetene i de ulike menneskerettighetskonvensjonene må forstås i sammenheng. Utvalget viser derfor til at inndelingen er omstridt. Utvalget viser videre til at den norske grunnloven i dag inneholder bestemmelser som kan henføres til samtlige av disse kategoriene.

Med første generasjons rettigheter siktes det gjerne til de klassiske sivile og politiske rettigheter.

Til andre generasjons rettigheter har det vært vanlig å regne de økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Dette er de rettighetene som sikrer individene en rimelig levestandard, grunnleggende skolegang, nødvendig helsehjelp mv. Enkelte grunnlovsbestemmelser, som ekspropriasjonserstatningsvern i § 105, rett til utkomme fra arbeid i § 110 og samisk språk og kultur i § 110 a, kan sies å falle i denne kategorien.

Med tredje generasjons rettigheter har det gjerne vært siktet til de kollektive rettighetene som omfatter menneskeheten, som for eksempel retten til fred og

retten til et sunt miljø, jf. for eksempel Grunnloven § 110 b.

Menneskerettighetsutvalget viser til at et særlig spørsmål er hvorvidt økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter kan regnes blant de sentrale menneskerettighetene. I NOU 1993:18 drøftet Menneskerettighetslovutvalget hvor egnet målsettingsbestemmelser som for eksempel ØSK artikkel 12 om retten til høyest oppnåelig grad av fysisk og psykisk helse er til lovfesting og håndheving av domstolene. Det ble pekt på at slike bestemmelser åpner for et stort innslag av skjønnsmessige overveielser. Hvilke «skritt» som er nødvendige med sikte på for eksempel bekjempelse av sykdommer, gir rom for vurderinger av hvor betydelige ressurser staten bør stille til disposisjon for dette formål, sammenholdt med andre viktige samfunnsoppgaver. Slike prioriteringsproblemer vil være av «politisk» karakter.

Menneskerettighetslovutvalget foreslo likevel å inkorporere også ØSK i menneskerettsloven, og man pekte blant annet på at det hadde vært en utvikling i synet på de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene.

I den videre drøftelsen pekte Menneskerettighetslovutvalget på at når det gjaldt de av konvensjonens bestemmelser som dreier seg om ressurser, viser ØSK-komiteens praksis at folkerettsbrudd først og fremst kan tenkes ved diskriminerende bruk av ressurser, eller hvis en stat ikke sikrer det minimumsnivå som den ut fra sine ressurser er forpliktet til. Når det gjelder påstander om uriktig prioritering av ressurser, pekte utvalget på at norske domstoler tradisjonelt vil utvise tilbakeholdenhet, og at en inkorporering av ØSK ikke var ment å endre dette.

Den internasjonale utviklingen Menneskerettighetslovutvalget viste til, har fortsatt i årene etter at dets utredning ble lagt frem. Tallet på generelle kommentarer fra ØSK-komiteen er steget fra fire til 21, og det ble i 2008 vedtatt en individklageordning som – når den trer i kraft – vil føre til ytterligere klargjøring av konvensjonens innhold. Menneskerettighetsutvalget viser til at økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter i stor grad er blitt rettighetsfestet i lovgivningen for øvrig. Endelig nevner utvalget at inkorporeringen av ØSK ikke har ført til at domstolene i nevneverdig grad er blitt stilt overfor spørsmål som krever at de tar stilling til ressursallokering.

Hvis ikke annet følger av motivene, vil domstolene ventelig prøve saker der grunnlovsbestemmelser om økonomiske, sosiale eller kulturelle rettigheter er påberopt, ut fra de samme retningslinjer som er fastsatt i de generelle kommentarene fra ØSK-komiteen. Dette innebærer at domstolene vil tilstå lovgiver en vid skjønnsmargin for spørsmål om hvilke ordninger som må etableres for å oppfylle rettighetene, slik tilfellet også er i dag for anvendelsen av for eksempel

Grunnloven § 110 (rett til utkomme fra arbeid) og § 110 a (samisk språk og kultur). Men domstolene vil føre kontroll med at myndighetene lojalt har gjort det som står i deres makt for å etablere adekvate, solide og ikke-diskriminerende ordninger som gjør at kjerne i rettighetene blir ivaretatt, og at de rettigheter det er tale om, ikke faller under det minimumsnivå som skal til for å oppfylle konvensjonens krav om ivaretagelse av frihet, likhet og menneskeverd.

I den forbindelse oppstår spørsmålet om eventuelle grunnlovsbestemmelser bør utformes som individuelle rettigheter eller som plikter for statens myndigheter. I hovedtrekk innebærer de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene både individuelle rettigheter, men da i kjerneområdet for de enkelte rettigheter, og plikter for statens myndigheter. Grunnloven kan eventuelt søke å reflektere at den plikten som påhviler statens myndigheter har en hard kjerne bestående av visse minstekrav, blant annet til helse, vann, mat, varme og husvære. For disse minstekravene vil individet ha rettigheter som korresponderer med statens plikter. Utover å søke tilfredsstillelse av disse basale minstekravene er det først og fremst statens myndigheter som tar stilling til hvordan rettighetene bør oppfylles.

Utvalget viser til at retten til å skaffe seg utkomme ved eget arbeid har vært verdsatt høyt, og dette har kommet til uttrykk i Grunnloven § 110. Likeså har retten til sosial trygghet og retten til et verdig liv for den som ikke kan sørge for seg og sin familie, stått sterkt i den norske velferdslovgivningen etter annen verdenskrig.

Å løfte disse rettighetene inn i Grunnloven vil etter utvalgets syn sikre at de sentrale verdiene som disse rettighetene representerer, vil være retningsgivende også for fremtiden. Tanken er at Grunnloven skal gi uttrykk for de grunnleggende prinsippene, mens detaljer i ordinær lovgivning fortløpende må tilpasses ulike forhold, som for eksempel samfunnsøkonomi, teknologisk utvikling, endringer i bosettingsmønstre, endring i moraloppfatninger og ikke minst endringer som følge av skiftende politisk flertall. En viss forutsigbarhet og beskyttelse mot raske og inngripende endringer i rettighetene vil imidlertid være sikret gjennom de grunnleggende prinsippene i Grunnloven.

Utvalgets flertall, alle unntatt Carl I. Hagen, har vurdert det slik at rettighetene i Grunnloven i størst mulig grad bør gjenspeile og søke å realisere individenes frihet, likhet og menneskeverd, slik dette er kommet til uttrykk i fortalen til Verdenserklæringen og EMK. Ved vurderingen av hvilke rettigheter som står sentralt, er det derfor tatt utgangspunkt i Verdenserklæringen og de rettigheter som fremkommer av denne.

Det er samtidig tatt hensyn til de verdier og rettigheter som har stått sentralt i Norge etter annen verdenskrig, selv om ikke alle disse er grunnlovfestet i dag. Det er et nærliggende behov for å ajourføre Grunnloven i forhold til det samfunn vi lever i. Dette innebærer ikke at Grunnloven skal gi oss svarene på vanskelige og viktige samfunnsutfordringer, men den bør knesette noen sentrale prinsipper og grunnleggende verdier som i dag utgjør fundamentet for de beslutninger som treffes. På den måten vil man i større utstrekning kunne sikre at individenes frihet, likhet og menneskeverd blir ivaretatt i beslutningsprosessene også i fremtiden.

I den forbindelse er det tatt hensyn til at dagens Norge ikke bare er et annet samfunn enn da Grunnloven ble skrevet i 1814, men også et annet samfunn enn den gang Verdenserklæringen ble utformet i 1948. De viktigste samfunnsendringene er den økonomiske og teknologiske utvikling, fremveksten av velferdssamfunnet, utdanningsekspløsjonen, enighet om at det skal være like muligheter for kvinner og menn, økt forståelse for barns rettigheter, og en økning i antall nordmenn med annen etnisk, språklig, religiøs og kulturell bakgrunn. Denne flerkulturelle og moderne velferdsstaten bør derfor gjenspeiles i Grunnlovens rettighetsbestemmelser, uten at en slik tilpasning til dagens samfunnsutvikling overskygger de grunnleggende sivile og politiske rettigheter som Grunnloven har vært bærer av siden 1814. De sivile og politiske rettighetene er nødvendige både for å opprettholde individenes likeverd og like rett til deltagelse i samfunnet, og for å sikre gjennomføringen av et levedyktig demokrati.

I forlengelsen av dette har utvalget lagt vekt på at Grunnloven har hatt stor symbolverdi for det norske folk og for nasjonen Norge, samtidig som den til tider har spilt en sentral rolle rettslig og politisk. Utvalgets flertall ser det som viktig å forsøke å bevare Grunnlovens rolle som symbol for nasjonen, men samtidig videreføre Grunnloven som et rettslig og politisk verktøy. Grunnlovens menneskerettighetsbestemmelser bør derfor ikke begrenses til bare å bestå av bestemmelser som med relativt enkle juridiske grep kan håndheves av domstolene. Noen av Grunnlovens bestemmelser bør også inneholde rettigheter som har et kjerneinnhold som kan prøves rettslig, selv om bestemmelsenes betydning først og fremst vil være verdimesig og politisk.

Utvalget finner videre at norsk grunnlovstradisjon, der Grunnloven stadfester noen grunnleggende og prinsipielle utgangspunkter, bør videreføres. Det vil neppe være vellykket å forsøke å detaljregulere rettigheter i Grunnloven. Dette ville gi liten grad av fleksibilitet til bestemmelser som ofte blir stående i lang tid. Av rettspraksis på området, både nasjonalt og i EMD, fremgår det tydelig at anvendelsen av

menneskerettighetsbestemmelser ofte vil måtte avgjøres etter en nærmere vurdering av en lang rekke konkrete forhold, der også hensynet til samfunnsutviklingen trekkes inn. Detaljreguleringer i Grunnloven vil i for stor utstrekning kunne binde opp fremtidige generasjoner, og dermed bidra til å svekke Grunnlovens symbolske og politiske funksjon.

Utvalgets mindretall, Carl I. Hagen, har ikke sluttet seg til utvalgets forslag til §§ 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115 og 116, jf. mindretallsmerknaden gjengitt i Dokument 16 (2011–2012) punkt 11.4.2.

Nærmere om forslagene

Grunnloven § 107

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 107 i Grunnloven om retten til kulturell identitet og deltakelse i det kulturelle liv.

Utvalget viser til at Grunnloven i dag ikke inneholder en generell bestemmelse om rett til å delta i kulturelt liv eller rett til å ivareta ens kulturelle identitet. Slik grunnlovfesting vil etter utvalgets syn synliggjøre at deltakelse i kulturelt liv er en viktig verdi i det norske samfunnet. Grunnlovfesting vil være en anerkjennelse av at kulturell utfoldelse og deltakelse i kulturelle aktiviteter er av stor betydning for personlig utvikling, etablering og markering av identitet og tilhørighet, og for livsglede og livsutfoldelse.

Om den nærmere begrunnelsen for forslaget vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 205 flg.

Forslagsstillerne fremmer seks alternative forslag til første ledd.

Alternativ 1 samsvarer med Menneskerettighetsutvalgets forslag om at statens myndigheter skal respektere «den enkeltes kulturelle identitet», mens det i alternativ 2 er vist til «den enkeltes identitet». Alternativene varierer med hensyn til om den enkelte skal kunne «delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kulturuttrykk», eller om den enkelte skal kunne delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kulturuttrykk og i tillegg «nyte godt av vitenskapelige fremskritt». Alternativ 1 til 5 går ut på at statens myndigheter «skal respektere», mens alternativ 6 går på at «enhver har rett» til fritt å delta i kulturelt liv.

Forslagsstillerne fremmer tre alternative forslag til annet ledd. Alternativ 1 er i samsvar med Menneskerettighetsutvalgets forslag om respekt for vitenskapens og kunstens frihet. Alternativ 2 og 3 omhandler kunstens og forskningens frihet.

Grunnloven § 108

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 108 i Grunnloven om retten til samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Bestemmelsen skal erstatte nåværende Grunnloven § 110 a, som lyder:

«Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.»

Bestemmelsen bygger på et forslag som ble fremsatt og grundig omtalt i Samerettsutvalgets første utredning, NOU 1984:19 om samenes rettsstilling.

Utvalget viser til at vekten etter hvert er flyttet fra samene som en minoritet til samene som et urfolk. Norge ratifiserte i 1989 konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Det var klart forutsatt at konvensjonen skulle gjelde for samene i Norge.

Etter utvalgets oppfatning tilsier utviklingen etter at Grunnloven § 110 a ble vedtatt at bestemmelsen bør endres, slik at det fremgår at samene er et folk eller urfolk.

Om den nærmere begrunnelsen for forslaget vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 214 flg.

Forslagsstillerne fremmer to alternative forslag som er basert på Menneskerettighetsutvalgets forslag. Alternativ 1 inneholder formuleringen «samene, som urfolk», mens alternativ 2 inneholder formuleringen «det samiske folk».

Grunnloven § 109

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 109 i Grunnloven om rett til utdanning. Ingen bestemmelser i Grunnloven regulerer i dag utdanningsspørsmål. Rett til skole og utdanning er nedfelt i en rekke konvensjoner.

For å kunne oppnå Grunnlovens målsetting om ivaretagelse av demokrati, rettsstat og menneskerettigheter, vil utdanning etter utvalgets syn stå helt sentralt. Utvalget viser til at en grunnlovfesting av retten til utdanning ikke vil endre rettstilstanden i Norge ettersom dagens opplæringslov og lov om universitet og høyskoler må antas å tilfredsstille kravene i de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene vedrørende retten til utdanning. Grunnlovfesting vil etter utvalgets syn kunne fungere som en rettslig skranke for lovgiver, i den forstand at lovgiver ikke kan la skoletilbudet falle under de minstekrav som en eventuell grunnlovsbestemmelse oppstiller.

Utvalget foreslår videre at prinsippet om at videregående utdanning skal være tilgjengelig for alle, grunnlovfestes. Utvalget finner også at det overordnede prinsipp om at statens myndigheter skal sikre at alle har de samme formelle muligheter til å ta utdanning på bakgrunn av kvalifikasjoner, bør grunnlovfestes.

Om den nærmere begrunnelsen for forslaget vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 218 flg.

Forslagsstillerne fremmer to alternative forslag til bestemmelsens første ledd og ett forslag til bestemmelsens annet ledd. Første ledd omhandler retten til utdanning og grunnleggende opplæring som skal ivareta den enkeltes evner og behov og fremme respekt for demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene. Alternativ 1 er i samsvar med Menneskerettighetsutvalgets forslag. Det som skiller alternativene er hvorvidt barn skal ha plikt eller rett til å motta grunnleggende opplæring.

Bestemmelsens annet ledd omhandler en plikt for statens myndigheter til å sikre adgang til videregående opplæring og like muligheter til høyere utdanning på grunnlag av kvalifikasjoner.

Grunnloven § 110

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en endring i § 110 første ledd i Grunnloven som pålegger statens myndigheter å legge til rette for at alle kan skaffe seg utkomme av sitt arbeid.

I et menneskerettslig perspektiv har retten til å skaffe seg utkomme ved arbeid eller næring vært sett på som en viktig forutsetning både for bekjempelse av fattigdom og for demokratiutvikling. Utvalget foreslår at Grunnloven § 110 bør utvides til å omfatte retten til å skaffe seg utkomme ved næring. Utvalget foreslår videre at retten til sosial trygghet skrives inn som et siste punktum i første ledd.

Om den nærmere begrunnelsen for forslaget vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 231 flg.

Forslagsstillerne fremmer 3 alternative forslag.

Alternativ 1 er i samsvar med Menneskerettighetsutvalgets forslag. I alternativ 2 er det inntatt et annet punktum om at «ethvert menneske har plikt til å forsøke å sørge for sitt livsopphold.»

I alternativ 3 er det tatt inn en presisering om at «den som på grunn av sykdom, alder, arbeidsledighet, fødsel eller liknende forhold ikke selv kan sørge for sitt livsopphold», har rett til trygd eller sosiale ytelser.

Grunnloven § 111

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 111 om rett til en tilfredsstillende levestandard og helse.

Utvalget viser til at for at enkeltindivider skal kunne leve et liv i verdighet og samtidig benytte seg av den frihet som alle mennesker er født med, er det essensielt at de mest elementære og grunnleggende menneskelige behov er dekket. Dette er tilgang til mat, vann, klær, bolig og helsehjelp. Utvalget viser videre til at grunnlovfesting av disse rettighetene ikke vil medføre andre rettslige endringer enn selve grunnlovfesting. I dag sikrer den ordinære lovgiv-

ningen både sosial trygghet, tilfredsstillende levestandard og best mulig helse. Etter utvalgets syn vil en grunnlovfesting sikre at statens myndigheter også i fremtiden prioriterer det offentlige ressurser på en slik måte at mennesker i Norge kan leve et menneskeverdig liv. Grunnlovfesting vil etter utvalgets syn også kunne være retningsgivende ved utforming av regelverk, samt ved iverksettelse av tiltak som kan fremme helse og levestandard i befolkningen.

Om den nærmere begrunnelsen for forslagene vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 234 flg.

Forslagsstillerne fremmer seks alternative forslag. Alternativ 1 er i samsvar med forslaget fra Menneskerettighetsutvalget. Det fremgår av forslaget at statens myndigheter skal respektere og sikre retten til en tilfredsstillende levestandard. Likeledes skal statens myndigheter fremme befolkningens helse og sikre retten til helsehjelp.

Etter alternativ 2 har «enhver» rett til en tilfredsstillende levestandard og nødvendig helsehjelp. I alternativ 3 og 4 er det inntatt en nærmere presisering av hva som ligger i en tilfredsstillende levestandard.

Alternativ 5 og 6 er basert på tidligere fremsatt grunnlovsforslag fra Inga Marte Thorkildsen, Hallgeir H. Langeland og Karin Andersen, jf. Dokument 12:4 (2007–2008) (retten til bolig).

Grunnloven § 112

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 112 i Grunnloven om retten til et sunt miljø. Bestemmelsen er en videreføring av Grunnloven § 110 b.

Utvalget viser til at rettigheter knyttet til miljø er under stadig utvikling internasjonalt, også spørsmål om forholdet mellom miljø og menneskerettigheter. Bestemmelsen i § 110 b kom inn i Grunnloven i 1992 og kan sees som et resultat av anbefalinger fra FN gjennom Verdenskommisjonen for miljø og utvikling. Utvalget finner det lite tvilsomt at denne bestemmelsen fra Stortingets side var ment å være en rettslig forpliktende bestemmelse og ikke bare en programerklæring.

Etter utvalgets syn har § 110 b første ledd fått en tilfredsstillende utforming, og denne bestemmelsen bør derfor videreføres. Utvalget foreslår at bestemmelsen flyttes til § 112 og at ny § 112 får et nytt tredje ledd for å tydeliggjøre plikten for myndighetene til å etterleve prinsippene i første ledd om å iverksette adekvate og nødvendige tiltak for å sikre miljøet.

Om den nærmere begrunnelsen for forslagene vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 242 flg.

Forslagsstillerne fremmer Menneskerettighetsutvalgets forslag til § 112 nytt tredje ledd.

Grunnloven § 115

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 115 i Grunnloven om begrensninger i de grunnlovsfestede rettighetene.

Utvalget finner at begrensninger i rettighetene må fastsettes i Grunnloven, ikke bare følge av domstolenes praksis. Dette vil tydeliggjøre at de fleste rettigheter i noen utstrekning vil kunne være gjenstand for begrensninger dersom de støter an mot andre menneskerettigheter eller mot viktige samfunnsinteresser. Utvalget foreslår å presisere i bestemmelsen hvilke rettigheter det ikke kan gjøres begrensninger i.

Om den nærmere begrunnelsen for forslagene vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 69 flg.

Forslagsstillerne fremmer 2 alternative forslag.

Alternativ 1 bygger på Menneskerettighetsutvalgets forslag til ny § 115 med den forskjell at ordet «tungtveiende» er tilføyd i første ledd annet punktum.

I alternativ 2 er formuleringen «enhver begrensning i rettigheter som er anerkjent i denne grunnlov» i første ledd første punktum, erstattet av formuleringen «enhver begrensning av rettigheter i denne grunnlov».

Grunnloven § 116

Menneskerettighetsutvalget har foreslått en ny § 116 i Grunnloven om derogasjon fra menneskerettigheter.

Utvalget viser til at konstitusjonell nødrett er en betegnelse på handlinger som innebærer at man på bakgrunn av en nødrettssituasjon legitimt kan fravike de rettsregler som følger av Grunnloven eller av konstitusjonell sedvanerett. Det blir vist til at en egen bestemmelse i Grunnloven om unntak eller derogasjon fra menneskerettighetene vil gjøre det mulig å lese ut av sammenhengen når menneskerettighetene i Grunnloven kan fravikes. En slik bestemmelse vil også etablere en større grad av forutsigbarhet i rettspleien; det vil bare være adgang til å fravike menneskerettighetene i Grunnloven dersom vilkårene i derogasjonsbestemmelsen er oppfylt. Det bør etter utvalgets syn slås fast at enkelte rettigheter er av en slik karakter at de aldri kan fravikes. Dette har sammenheng med at unntak fra enkelte bestemmelser vil representere et så fundamentalt angrep på menneskeverdet og rettsstaten at ingen situasjoner kan berettige at det besluttes å gjøre unntak fra disse rettighetene. Det blir derfor foreslått å ta inn et tillegg til derogasjonsadgangen, der det presiseres hvilke bestemmelser i Grunnloven som aldri kan fravikes.

Om den nærmere begrunnelsen for forslagene vises det til Dokument 16 (2011–2012) s. 90 flg.

Forslagsstillerne fremmer 2 alternative forslag.

Alternativ 1 er i samsvar med Menneskerettighetsutvalgets forslag til § 116, der det i annet ledd

fremgår at det ikke i noe tilfelle kan treffes beslutning om å fravike §§ 93, 96 og 99 første punktum. Tilsvarende gjelder for § 97 ved spørsmål om straff.

Alternativ 2 er basert på forslag fra Norsk senter for menneskerettigheter og innebærer at derogasjon av § 99 ikke skal være begrenset til første punktum.

Språkform

Forslagsstillerne fremmer forslagene både i gjeldende grunnlovsspråk og på tidsmessig bokmål og nynorsk. Stortinget fattet 21. mai 2012 vedtak om å be presidentskapet legge til rette for å få utarbeidet nye versjoner av Grunnloven på tidsmessig bokmål og nynorsk. Det ble 31. mai 2012 oppnevnt et utvalg som fikk i mandat å «utarbeide nye, språklig oppdaterte versjoner av Grunnloven på tidsmessig bokmål og nynorsk». Utvalget skulle også «omsette grunnlovsforslagene utarbeidet av Menneskerettighetsutvalget i Dokument 16 (2011–2012) til nynorsk, og språklig kvalitetssikre Menneskerettighetsutvalgets forslag utformet på tidsmessig bokmål».

Forslaget i dette dokumentet bygger på forslaget i Dokument 19 (2011–2012) Rapport fra Grunnlovsspråkutvalget om utarbeidelse av språklig oppdaterte tekstversjoner av Grunnloven på bokmål og nynorsk.

Forslag

På denne bakgrunn fremmes følgende

forslag:

I

Nåværende § 107 flyttes til nytt kapittel F og får nytt paragrafnummer.

Ny § 107 første ledd i nytt kapittel E skal lyde:

Alternativ 1 A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheder at respektere den Enkeltes kulturelle Identitet og lægge Forholdene til Rette for at den Enkelte kan deltage i Kulturaktiviteter og opleve et Mangfold af Kulturudtryk.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal respektere den enkeltes kulturelle identitet og legge forholdene til rette for at den enkelte kan delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kulturuttrykk.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere den kulturelle identiteten til kvar einskild og leggje til

rette for at alle kan delta i kulturaktiviteter og oppleve eit mangfold av kulturuttrykk.

Alternativ 2 A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere den Enkeltes Identitet.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal respektere den enkeltes identitet.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere identiteten til kvar einskild.

Alternativ 3 A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere den Enkeltes kulturelle Identitet.

Alternativ 3 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal respektere den enkeltes kulturelle identitet.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere den kulturelle identiteten til kvar einskild.

Alternativ 4 A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere den Enkeltes kulturelle Identitet og legge Forholdene til Rette for at den Enkelte kan delta i Kulturaktiviteter og oppleve et Mangfold af Kulturudtryk og nyde godt af videnskabelige Fremskridt.

Alternativ 4 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal respektere den enkeltes kulturelle identitet, og legge forholdene til rette for at den enkelte kan delta i kulturaktiviteter, oppleve et mangfold av kulturuttrykk og nyte godt av vitenskapelige fremskritt.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere den kulturelle identiteten til kvar einskild og leggje til rette for at alle kan delta i kulturaktivitetar, oppleve eit mangfold av kulturuttrykk og nyte godt av vitenskaplege framskritt.

Alternativ 5 A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere og lægge Forholdene til rette for at den Enkelte kan

deltage i Kulturaktiviteter og oppleve et Mangfold af Kulturudtryk.

Alternativ 5 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal respektere og legge forholdene til rette for at den enkelte kan delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kulturuttrykk.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere og leggje til rette for at alle kan delta i kulturaktivitetar og oppleve eit mangfold av kulturuttrykk.

Alternativ 6 A (originaltekst):

Enhver har Ret til frit at tage Del i kulturelt Liv. Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til rette for at den Enkelte kan deltage i Kulturaktiviteter og oppleve et Mangfold af Kulturudtryk.

Alternativ 6 B (bokmål og nynorsk):

Enhver har rett til fritt å ta del i kulturelt liv. Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for at den enkelte kan delta i kulturaktiviteter og oppleve et mangfold av kulturuttrykk.

–

Alle har rett til fritt å delta i kulturelt liv. Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for at alle kan delta i kulturaktivitetar og oppleve eit mangfold av kulturuttrykk.

II

Ny § 107 annet ledd skal lyde:

Alternativ 1 A (originaltekst):

Videnskabens og Kunstens Frihed skal respekteres.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

Vitenskapens og kunstens frihet skal respekteres.

–

Den vitskaplege og kunstnarlege fridommen skal respekterast.

Alternativ 2 A (originaltekst):

Kunstens og Forskningens Frihed skal respekteres.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

Kunstens og forskningens frihet skal respekteres.

–

Fridom for kunst og forskning skal respekterast.

Alternativ 3 A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere Kunstens og Forskningens Frihed.

Alternativ 3 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal respektere kunstens og forskningens frihet.

–

Dei statlege styresmaktene skal respektere fri-
dommen for kunst og forskning.

III

Nåværende § 108 flyttes til nytt kapittel F og får nytt
paragrafnummer.

Nåværende § 110 b blir ny § 108 i nytt kapittel E og
skal lyde:

Alternativ 1 A (originaltekst):

§ 108

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge For-
holdene til Rette for at Samerne, som Urfolk, kunne
sikre og udvikle deres Sprog, Kultur og Samfundsliv.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

§ 108

Statens myndigheter skal legge forholdene til
rette for at samene, som urfolk, kan sikre og utvikle
sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.

–

§ 108

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for
at samane, som urfolk, kan tryggje og utvikle samisk
språk, kultur og samfunnsliv.

Alternativ 2 A (originaltekst):

§ 108

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge For-
holdene til Rette for at det samiske Folk kunne sikre
og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

§ 108

Statens myndigheter skal legge forholdene til
rette for at det samiske folk kan sikre og utvikle sitt
språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.

–

§ 108

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for
at det samiske folket kan tryggje og utvikle samisk
språk, kultur og samfunnsliv.

IV

Nåværende § 109 flyttes til nytt kapittel F og får nytt
paragrafnummer.

Ny § 109 første ledd i nytt kapittel E skal lyde:

Alternativ 1 A (originaltekst):

Enhver har Ret til Uddannelse. Børn have Pligt til
at modtage grundlæggende Oplæring. Oplæringen
skal ivaretage den Enkeltes Evner og Behov, og
fremme Respekt for Demokratiet, Retsstaten og
Menneskerettighederne.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

Enhver har rett til utdanning. Barn har plikt til å
motta grunnleggende opplæring. Opplæringen skal
ivareta den enkeltes evner og behov og fremme
respekt for demokratiet, rettsstaten og menneskeret-
tighetene.

–

Alle har rett til utdanning. Born har plikt til å ta
imot grunnleggjande opplæring. Opplæringa skal
utvikle evnene til kvart barn og ta omsyn til dei
behova det har, og fremje respekt for demokratiet,
rettsstaten og menneskerettane.

Alternativ 2 A (originaltekst):

Enhver har Ret til Uddannelse. Børn have Ret til
at modtage grundlæggende Oplæring. Oplæringen
skal ivaretage den Enkeltes Evner og Behov, og
fremme Respekt for Demokratiet, Retsstaten og
Menneskerettighederne.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

Enhver har rett til utdanning. Barn har rett til å
motta grunnleggende opplæring. Opplæringen skal
ivareta den enkeltes evner og behov og fremme
respekt for demokratiet, rettsstaten og menneskeret-
tighetene.

–

Alle har rett til utdanning. Born har rett til å ta imot grunnleggjande opplæring. Opplæringa skal utvikle evnene til kvart barn og ta omsyn til dei behova det har, og fremje respekt for demokratiet, rettsstaten og menneskerettane.

V

Ny § 109 annet ledd skal lyde:

Alternativ A (originaltekst):

Det paaligger Statens Myndigheter at sikre Adgang til vidaregaaende Oplæring og like Muligheder til høiere Uddannelse på Grundlag af Kvalifikationer.

Alternativ B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal sikre adgang til vidaregående opplæring og like muligheter til høyere utdanning på grunnlag av kvalifikasjonar.

–

Dei statlege styresmaktene skal sikre tilgjenge til vidaregåande opplæring og likt høve til høgare utdanning på grunnlag av kvalifikasjonar.

VI

§ 110 første ledd skal lyde:

Alternativ 1 A (originalspråk):

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbejdsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved Arbejde eller Næring. Den, som ikke selv kan sørge for sit Livsophold, har Ret til Støtte fra det Offentlige.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan tjene til livets opphold ved arbeid eller næring. Den som ikke selv kan sørge for sitt livsopphold, har rett til støtte fra det offentlige.

–

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for at kvart arbeidsført menneske kan leve av arbeidet sitt eller næringsverksemda si. Den som ikkje sjølv kan forsyte seg, har rett til stønad frå det offentlege.

Alternativ 2 A (originalspråk):

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbejdsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved Arbejde eller Næring. Ethvert Menneske har Pligt til at forsøge at sørge for sit Livsophold. Den, som ikke selv kan sørge for sit Livsophold, har Ret til Støtte fra det Offentlige.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan tjene til livets opphold ved arbeid eller næring. Ethvert menneske har plikt til å forsøke å sørge for sitt livsopphold. Den som ikke selv kan sørge for sitt livsopphold, har rett til støtte fra det offentlige.

–

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for at kvart arbeidsført menneske kan leve av arbeidet sitt og næringsverksemda si. Alle har plikt til å søkje å forsyte seg sjølv. Den som ikkje kan forsyte seg sjølv, har rett til stønad frå det offentlege.

Alternativ 3 A (originalspråk):

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbejdsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved Arbejde eller Næring. Den som paa grund av Sygdom, Alder, Arbejdsledighed, Fødsel eller lignende Forhold ikke selv kan sørge for sit Livsophold, har Ret til Trygd eller sociale Ydelser.

Alternativ 3 B (bokmål og nynorsk):

Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan tjene til livets opphold ved arbeid eller næring. Den som på grunn av sykdom, alder, arbeidsledighet, fødsel eller liknende forhold ikke selv kan sørge for sitt livsopphold, har rett til trygd eller sosiale ytelser.

–

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for at kvart arbeidsført menneske kan leve av arbeidet sitt og næringsverksemda si. Den som på grunn av sjukdom, alder, arbeidsløyse, fødsel eller liknande høve ikkje kan forsyte seg sjølv, har rett til trygd eller sosiale ytingar.

VII

Nåværende § 111 flyttes til nytt kapittel F og får nytt paragrafnummer.

Ny § 111 i nytt kapittel E skal lyde:

Alternativ 1 A (originalspråk):

§ 111

Det paaligger Statens Myndigheter at respektere og sikre Retten til en tilfredsstillende Levestandard.

Ligeledes paaligger det Statens Myndigheder at fremme Befolkningens Helbred og sikre Retten til nødvendig Helbredshjelp.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

§ 111

Statens myndigheter skal respektere og sikre retten til en tilfredsstillende levestandard.

Likeledes skal statens myndigheter fremme befolkningens helse og sikre retten til nødvendig helsehjelp.

–

§ 111

Dei statlege styresmaktene skal respektere og tryggje retten til ein tilfredsstillande levestandard.

Like eins skal dei statlege styresmaktene fremje folkehelsa og tryggje retten til naudsynt helsehjelp.

Alternativ 2 A (originalspråk):

§ 111

Enhver har Ret til en tilfredsstillende Levestandard og nødvendig Helbredshjelp.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

§ 111

Enhver har rett til en tilfredsstillende levestandard og nødvendig helsehjelp.

–

§ 111

Alle har rett til tilfredsstillande levestandard og naudsynt helsehjelp.

Alternativ 3 A (originalspråk):

§ 111

Enhver har Ret til en tilfredsstillende Levestandard, herunder Ret til Mad, Vand, Klær og Bolig. Ligeledes har enhver Ret til nødvendig Helbredshjelp.

Alternativ 3 B (bokmål og nynorsk):

§ 111

Enhver har rett til tilfredsstillende levestandard, herunder rett til mat, vann, klær og bolig. Likeledes har enhver rett til nødvendig helsehjelp.

–

§ 111

Alle har rett til tilfredsstillande levestandard, medrekna rett til mat, vatn, klede og husvære. Like eins har alle rett til naudsynt helsehjelp.

Alternativ 4 A (originalspråk):

§ 111

Det paaligger Statens Myndigheder at respektere og sikre Retten til en tilfredsstillende Levestandard, herunder den Enkeltes Behov for Mad, Vand, Klær og Bolig. Ligeledes paaligger det Statens Myndigheder at fremme Befolkningens Helbred og sikre Retten til nødvendig Helbredshjelp.

Alternativ 4 B (bokmål og nynorsk):

§ 111

Statens myndigheter skal respektere og sikre retten til en tilfredsstillende levestandard, herunder den enkeltes grunnleggende behov for mat, vann, klær og bolig. Likeledes skal statens myndigheter fremme befolkningens helse og sikre retten til nødvendig helsehjelp.

–

§ 111

Dei statlege styresmaktene skal respektere og tryggje retten til ein tilfredsstillande levestandard, medrekna den einskildes behov for mat, vatn, klede og husvære. Like eins skal dei statlege styresmaktene fremje folkehelsa og tryggje retten til naudsynt helsehjelp.

Alternativ 5 A (originalspråk):

§ 111

Enhver Borger har Ret til en Bolig. Nærmere Bestemmelser om Gjennemførelsen af denne Grundsetning fastsættes ved Lov.

Alternativ 5 B (bokmål og nynorsk):

§ 111

Enhver borger har rett til en bolig. Nærmere bestemmelser om gjennomføringen av denne grunnsetning fastsettes i lov.

–

§ 111

Kvar borgar har rett til husvære. Nærare føresegner om gjennomføringa av denne grunnsetninga blir fastsette i lov.

Alternativ 6 A (originalspråk):

§ 111

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette saaledes, at enhver Borger har Ret til en Bolig. Nærmere Bestemmelser om Gjennemførelsen af denne Grundsætning fastsættes ved Lov.

Alternativ 6 B (bokmål og nynorsk):

§ 111

Statens myndigheter skal legge forholdene til rette slik at enhver borger har rett til en bolig. Nærmere bestemmelser om gjennomføringen av denne grunnsetning fastsettes i lov.

–

§ 111

Dei statlege styresmaktene skal leggje til rette for at kvar borgar har rett til husvære. Nærare føresegner om gjennomføringa av denne grunnsetninga blir fastsette i lov.

Alternativ 5 (A eller B) og 6 (A eller B) kan eventuelt vedtas som annet eller tredje ledd til alternativene 1 (A eller B) eller 2 (A eller B).

VIII

Nåværende § 112 flyttes til nytt kapittel F og får nytt paragrafnummer.

Nåværende § 110 b blir ny § 112 i nytt kapittel E, og skal lyde:

Alternativ A (originaltekst):

§ 112

Enhver har Ret til et Milieu som sikrer Sundhed, og til en Natur hvis Produktionsævne og Mangfold bevarer. Naturens Ressourcer skulle disponeres ud fra en langsigtig og alsidig Betragtning, der ivaretager denne Ret ogsaa for Efterslægten.

For at ivaretagere deres Ret i Henhold til foregaaende Led, ere Borgerne berettigede til Kundskab om Naturmilieuets Tilstand og om Virkningerne af planlagte og iværksatte Indgreb i Naturen.

Det paaligger Statens Myndigheder at træffe Foranstaltninger der gennemføre disse Grundsætninger.

Alternativ B (bokmål og nynorsk):

§ 112

Enhver har rett til et miljø som sikrer helsen, og til en natur der produksjonsevne og mangfold bevarer. Naturens ressurser skal disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rett også for etterslekten.

Borgerne har rett til kunnskap om naturmiljøets tilstand og om virkningene av planlagte og iverksatte inngrep i naturen, slik at de kan ivareta den rett de har etter foregående ledd.

Statens myndigheter skal iverksette tiltak som gjennomfører disse grunnsetninger.

–

§ 112

Alle har rett til eit helsesamt miljø og ein natur der produksjonsevna og mangfaldet blir haldne ved lag. Naturressursane skal disponerast ut frå ein langsiktig og allsidig synsmåte som tryggjer denne retten òg for kommande slekter.

Borgarane har rett til kunnskap om korleis det står til med naturmiljøet, og om verknadene av planlagde og iverksette inngrep i naturen, slik at dei kan tryggje den retten dei har etter førre leddet.

Dei statlege styresmaktene skal setje i verk tiltak som gjennomfører desse grunnsetningane.

IX

Ny § 115 skal lyde:

Alternativ 1 A (originalspråk):

§ 115

Enhver Begrænsning i Rettigheder, som ere anerkjendte i denne Grundlov, maa være fastsat ved Lov og respektere Kjernen i Rettighederne. Begrænsningen maa være forholdsmæssig og nødvendig for at ivaretage tungtveiende almene Interesser eller Andres Menneskerettigheder.

Der kan i intet Tilfælde gjøres slige Begrænsninger i §§ 93, 94, 95, 96, 99 første Punktum og § 105. Tilsvarende gjælder for § 97 ved Spørgsmaal om Straf.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

§ 115

Enhver begrensning i rettigheter som er anerkjent i denne grunnlov, må være fastsatt ved lov og respek-

tere kjernen i rettighetene. Begrensningen må være forholdsmessig og nødvendig for å ivareta tungtveiende allmenne interesser eller andres menneskerettigheter.

Det kan ikke i noe tilfelle gjøres slike begrensninger i §§ 93, 94, 95, 96, 99 første punktum og § 105. Tilsvarende gjelder for § 97 ved spørsmål om straff.

–

§ 115

All avgrensning av rettar som er stadfeste i denne grunnlova, må vere fastsett i lov og respektere kjernen i rettane. Avgrensinga må vere samhoøveleg og naudsynt for å tryggje tungtvegande allmenne interesser eller andres menneskerettar.

Det må ikkje i noko tilfelle gjerast slike avgrensingar i §§ 93, 94, 95, 96, 99 fyrste punktum og § 105. Tilsvarende gjeld for § 97 i spørsmål om straff.

Alternativ 2 A (originalspråk):

§ 115

Enhver Begrænsning af Rettigheder i denne Grundlov maa være fastsat ved Lov og respektere Kjernen i Rettighederne. Begrænsningen må være forholdsmæssig og nødvendig for at ivaretage tungtveiende almene Interesser eller Andres Menneskerettigheder.

Der kan i intet Tilfælde gjøres slige Begrænsninger i §§ 93, 94, 95, 96, 99 første Punktum og § 105. Tilsvarende gjælder for § 97 ved Spørgsmaal om Straf.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

§ 115

Enhver begrensning av rettigheter i denne grunnlov må vere fastsatt ved lov og respektere kjernen i rettighetene. Begrensningen må vere forholdsmessig og nødvendig for å ivareta tungtveiende allmenne interesser eller andres menneskerettigheter.

Det kan ikke i noe tilfelle gjøres slike begrensninger i §§ 93, 94, 95, 96, 99 første punktum og § 105. Tilsvarende gjelder for § 97 ved spørsmål om straff.

–

§ 115

All avgrensning av rettar i denne grunnlova må vere fastsett i lov og respektere kjernen i rettane. Avgrensinga må vere samhoøveleg og naudsynt for å tryggje tungtvegande allmenne interesser eller andres menneskerettar.

Det må ikkje i noko tilfelle gjerast slike avgrensingar i §§ 93, 94, 95, 96, 99 fyrste punktum og § 105. Tilsvarende gjeld for § 97 i spørsmål om straff.

X

Ny § 116 skal lyde:

Alternativ 1 A (originalspråk):

§ 116

Rettighederne i denne Grundlov kunne ikke fraviges, medmindre der træffes Beslutning om midlertidige Undtagelser naar en bekjendtgjort Krigs- eller Krisetilstand gjør det aabenbart nødvendigt for at sikre Demokratiet, Retsstaten eller Rigets Existens.

Der kan i intet Tilfælde træffes Beslutning om at fravige §§ 93, 96 og 99 første Punktum. Tilsvarende gjælder for § 97 ved Spørgsmaal om Straf.

Alternativ 1 B (bokmål og nynorsk):

§ 116

Rettighetene i denne grunnlov kan ikke fravikes med mindre det treffes beslutning om midlertidige unntak når en bekjentgjort krigs- eller krisetilstand gjør det åpenbart nødvendig for å sikre demokratiet, rettsstaten eller rikets eksistens.

Det kan ikke i noe tilfelle treffes beslutning om å fravike §§ 93, 96 og 99 første punktum. Tilsvarende gjelder for § 97 ved spørsmål om straff.

–

§ 116

Rettane i denne grunnlova kan ikkje fråvikast så sant det ikkje blir teke avgjerd om mellombels unntak når ein kunngjord krigs- eller krisetilstand gjer det klårt naudsynt for å tryggje demokratiet, rettsstaten eller eksistensen til riket.

Ikkje i noko tilfelle kan det takast avgjerd om å fråvike §§ 93, 96 og 99 fyrste punktum. Tilsvarende gjeld for § 97 i spørsmål om straff.

Alternativ 2 A (originalspråk):

§ 116

Rettighederne i denne Grundlov kunne ikke fraviges, medmindre der træffes Beslutning om midlertidige Undtagelser naar en bekjendtgjort Krigs- eller Krisetilstand gjør det aabenbart nødvendigt for at sikre Demokratiet, Retsstaten eller Rigets Existens.

Der kan i intet Tilfælde træffes Beslutning om at fravige §§ 93, 96 og 99. Tilsvarende gjælder for § 97 ved Spørgsmaal om Straf.

Alternativ 2 B (bokmål og nynorsk):

§ 116

Rettighetene i denne grunnlov kan ikke fravikes, med mindre det treffes beslutning om midlertidige unntak når en bekjentgjort krigs- eller krisetilstand gjør det åpenbart nødvendig for å sikre demokratiet, rettsstaten eller rikets eksistens.

Det kan i intet tilfelle treffes beslutning om å fravike §§ 93, 96 og 99. Tilsvarende gjelder for § 97 ved spørsmål om straff.

–

§ 116

Rettane i denne grunnlova kan ikkje fråvikast så sant det ikkje blir take avgjerd om mellombels unntak når ein kunngjord krigs- eller krisetilstand gjer

det klårt naudsynt for å sikre demokratiet, rettsstaten eller eksistensen til riket.

Ikkje i noko tilfelle kan det takast avgjerd om å fråvike §§ 93, 96 og 99. Tilsvarende gjeld for § 97 i spørsmål om straff.

XI

Stortinget får fullmakt til ved alminnelig flertallsvedtak å redigere paragraf- og leddnummer i og henvisninger til bestemmelser som berøres av at det blir vedtatt et nytt kapittel E i Grunnloven om menneskerettigheter eller som berøres av at alternativer i forslaget her blir vedtatt.

Grunnlovsforslag fremsatt i sesjonen 2011–2012 som angår bestemmelser som berøres av at det blir vedtatt et nytt kapittel E i Grunnloven om menneskerettigheter eller av at alternativer i forslaget her blir vedtatt, behandles ut fra bestemmelsenes nye ledd- og paragrafnummerering.

28. september 2012

Per-Kristian Foss

Martin Kolberg

Marit Nybakk

Jette F. Christensen

Hallgeir H. Langeland

Per Olaf Lundteigen

Geir Jørgen Bekkevold

Trine Skei Grande

Referert i Stortingets møte 28. september 2012.

«Forslaget blir under presidentens ansvar å bekjentgjøre ved trykken for å komme til avgjørelse på første, annet eller tredje storting etter neste valg.»

Dag Terje Andersen
president